

ДИПЛОМАТА, КОЯТО НЕ ВОДИ НИКЪДЕ

ЗАЩО УЧЕНЕТО В УНИВЕРСИТЕТ НЕ ТРЯБВА ДА Е ЗА ВСЕКИ И КАК СИСТЕМАТА НА ДУАЛНОТО ОБУЧЕНИЕ В ПРОФЕСИОНАЛНИТЕ УЧИЛИЩА МОЖЕ ДА ВЪРНЕ РАВНОВЕСИЕТО НА ПАЗАРА НА ТРУДА

Силвия Радославова | silvia.radoslavova@economedia.bg

Измерването на житейския или професионален успех през броя и тежестта на получените дипломи не е добро хрумване и за това не би спорил нито един специалист в областта на човешките ресурси. Историята познава и доста примери на хора, буквално променили посоката на развитие на света чрез своите идеи и открития, които никога не са завършили университет.

Така например днес съществуват десетки учебни заведения, които носят името на Хенри Форд, макар самият той да няма солидно образование и дори е наричан „невежа“.

Алтернативи съществуват отдавна в някои общества с традиции в индустрията и технологиите. Барт е момче от малък австрийски град, което споделя същата страст, но към електротехниката, и подобно на Хенри Форд не смята, че пътят му трябва да премине през университета, за да развие способностите и качествата си. Той е избрал професионално училище, а в практическата част се обучава в близко до града предприятие. Барт е в системата на т.нар. дуално образование, което става все по-популярно в някои държави на Европа. Изборът за трупане на конкретни професионални умения още по време на средното образование в последните години набира скорост и в България и се явява един от

малкото инструменти, които могат да върнат равновесието на пазара на труда, на който университетските дипломи са все по-обезценени. В глобален план пък се чуват все повече критични гласове, според които годините, прекарани в университет, не носят ползи за всички.

Повече, но по-неподготвени висисти

Висшето образование никога не е било по-достъпно и масово, отколкото е в наши дни. По данни на UNESCO броят на обучаващите се в университети по света се е удвоил само за период от 14 години. От 100 млн. студенти през 2000 г. през 2014 г. те вече са 207 млн. Мотивацията за продължаване на обучението във висше училище расте и все още е пряко свързана с желанието за придобиване на по-висока квалификация, която ще доведе до по-добри възможности за реализация, но и по-големи доходи и стандарт на живот. С други думи, на глобално ниво хората продължават да вярват, че инвестицията в бъдещето и успехът непременно минават през университет.

Когато погледът бъде насочен към реалността обаче, се вижда, че пукнатината между университетското образование и нуждите на модерния пазар на труда става все по-широка. „Бизнесът плаща не за прекараните часове в учене

В последните години на глобалния пазар на труда се наблюдава не само обезценяване на университетските дипломи, но и липса на връзка между техния брой и увеличаването на благосъстоянието на отделните държави.

на безполезна предмети, а за сигналите, че знанието може да бъде приложено на практика. Обществото продължава да тласка все по-голям брой ученици да стигат до все по-високо ниво на образование и ефектът от това не е нито по-добра работа, нито развиване на човешките умения, а едно състезание на дипломи“, пише Браян Каплан, американски икономист и професор в George Mason University. В своя публикация Каплан отправя критика към качеството на съвременното висше образование, посочвайки, че знанията стават все по-инертни, а основната цел на студентите трябва да бъде не просто работата с факти, а насочване на мисленето как те да бъдат прилагани в реалния живот. Тази цел според наблюденията му и според различни изследвания не е постигната.

Той посочва, че студентите, които са в четвъртата година на своето обучение, не се справят по-добре от студентите в първи курс с едни и същи задачи. Освен

това съвременните висшисти прекарват все по-малко време в учене. „Преди 50 години ученето в университет е било работа на пълен работен ден, а студентите са прекарвали по 40 часа в класната стая, сега академичната седмица е 27 часа, от които само половината прекарани в учене“, казва той. Икономистът цитира изследване, според което студентите учат само 13 часа седмично, прекарват 12 часа в социализиране и срещи с приятели, 11 часа в използване на компютъра за забавление, 8 часа в работа, 6 часа в гледане на телевизия и 5 часа за хобитата си.

Образование и пазар на труда

Всичко това има пряко отражение върху пазара на труда, на който в последните години се наблюдава не само обезценяване на университетските дипломи, но и липса на връзка между техния брой и увеличаването на благосъстоянието на отделните държави. „Ако разгледаме глобалната картина, ще видим, че една година допълнително образование повишава дохода на индивида с 8-11%. Но удължаването на образованието сред населението на една страна с една година ще доведе до повишение на националния доход с едва 1-3%.

С други думи, образованието обогатява отделния индивид много повече, отколкото обществата, тоест масовото учене не води до просперитет и социална

справедливост“, пише Браян Каплан. С нарастването на образователния ценз на населението на една страна всеки трябва да бъде повече образован, за да убеди работодателя си, че е ценен за конкретна позиция. За периода от 70-те години до средата на 90-те продължителността на учене за около 500 карьерни позиции се е увеличила с 1.2 години, докато знанията и уменията, необходими за тези позиции, са останали почти същите. Състезанието на дипломите е много по-малко валидно за пазара на труда в България. В ЕС страната е с най-висок процент на хората между 20 и 34 години, които имат висок образователен ценз, но заемат работни места, които не изискват подобна квалификация.

Според данни от Рейтинговата система на висшите училища това се отнася за около 60% от младите хора, които завършват висше образование в последните 5 години. Около 10% от висшистите са продавачи, а 25% от студентите в последните курсове изобщо не се дипломи-

На индивидуално ниво преминаващите през дуално обучение спестяват на семействата си разходите за висше образование, а те самите достигат финансовата си независимост много по-рано.

рат. Реалният сектор от своя страна изпитва огромни затруднения, свързани с качеството на придобитите знания и умения, което се крие зад дипломите за висше образование. Според 61% от анкетираните компании в проучване на Българската търговско-промишлена палата (БТПП) студентите имат нужда от допълнителни знания, когато започват работа, а 41% от работодателите са обучавали наетите от тях млади хора заради пропуски. Тази скъсана връзка между образованието и бизнеса изкривява пазара на труда, на който от едната страна са компаниите, които не могат да намерят необходимите кадри, а от другата многого завършили висшисти, които не работят по специалността си.

В същото време бизнесът има нужда много повече от кадри на средно ниво и заради техния недостиг заплатите на това ниво растат. Според данни на различни работодателски организации около 65% от компаниите в България изпитват затруднение да намерят нужните служители. Най-голям е недостигът на кадри за машинното инженерство, електротехниката и компютърната и комуникационната техника. В средното изпълнително ниво липсват стругари, фрезисти, шлайфисти, монтьори, шофьори, кадри за ресторантьорския и хотелиерския бизнес и др., а този недостиг забавя растежа в цели индустрии. „Действително усещаме известен недостиг на кадри и във висшето образование, но най-сериозно дефицитът се усеща в средното професионално образование“, казва Пламен Панчев, председател на съвета на директорите на „Сиенит холдинг“ и управител на „Тракия икономическа зона“ в Пловдив. Той посочва още, че от над 5 години се работи доста усилено в тази посока. „Направихме клъстър, който свързва професионалните гимназии с предприятията, и той спечели европейско финансиране. Така създадохме образователен център, който подготвя кадрите по програми, съобразени с нуждите на бизнеса“, допълва той.

Дуалното образование като решение

Проблемът с прекъснатата връзка между бизнеса и образованието намира > 38

К | ПРИНОС КЪМ ОСИГУРИТЕЛНАТА СИСТЕМА

%*	
Професионално направление	
Военно дело	95.93
Фармация	92.67
Теория и управление на образованието	91.06
Металургия	87.45
Обществено здраве	86.59
Горско стопанство	84.15
Педагогика	85.02
Електротехника, електроника и автоматика	83.34
Архитектура, строителство и геодезия	83.18
Стоматология	83.08

Средна стойност	78.5

Религия и теология	68.86
Туризъм	67.84
Изобразително изкуство	65.74
Музикално и танцово изкуство	65.71
Транспорт, корабоплаване и авиация	63.23

*Процент на социално осигурените лица в България сред завършилите професионалното направление в български висши училища през предходните 5 години по данни от НОИ и АдминУни.

Източник: Рейтингова система на висшите училища в България, 2017

своето решение в системата на дуалното обучение. Тя обхваща средното професионално образование и е силно подкрепяна от реалния сектор, защото развива нужните професионални умения още в училищна възраст. Дуалната форма е насочена към учениците от 11 и 12 клас на професионалните училища, които получават теоретичните знания в класната стая, но имат възможност да изградят практически опит, посещавайки предприятия и компании, които партнират със съответните училища, в няколко дни от седмицата. Ако положат успешно изпитите си, тези ученици ще завършат не само с диплома за средно образование, но и със свидетелство за професионална квалификация с придобита трета степен. Така младите хора могат да стартират кариерния си път, без непременно да са посещавали университет.

Моделът е разпространен в Германия, Австрия, Швейцария и Дания, а от няколко години насам се прилага и в България. И докато заради инфлацията на дипломите получаването на ценз за висше образование не гарантира работа по специалността, опитът от държавите, в които дуалната система е изградила традиции, показва, че кадрите се реализират много по-бързо и успешно на пазара на труда, като в немалко случаи започват работа веднага след завършването на средно образование, без да им е необходима допълнителна подготовка. Нивата на заетост в индустриите, които обхващат специалистите от професионалните училища, пък често са много по-високи от тези в други сектори.

На индивидуално ниво плюсовете са, че семействата на тези млади професионалисти спестяват разходите за висше образование, а те самите достигат финансовата си независимост много по-рано. Това, че тяхната реализация изпреварва тази на връстниците им, които ще прекарват 5 години в университет, им дава много повече адекватни нагласи и формирана преждевременно работни навици. Освен това, бидейки кадри, „отгледани“ от компаниите, които са ги наели веднага след училище, те са припознавани като лоялни и свързани с ценностите на служителите, което усилва възможности за

делегиране на по-големи отговорности и растеж вътре в предприятията.

От друга страна, преминаването през дуалната форма на обучение съвсем не изключва възможността учениците да продължат да повишават своята квалификация във висшето образование. Това, че те са прекарвали време в реалния сектор, е плюс и в това отношение, защото тези ученици ще проявят по-голяма зрелост в избора на специалност и най-вероятно ще се насочат към надграждане на сегашните си знания и умения, които са с доказано практическо приложение. През миналата година в проекта „Домино“ („Дуално образование за модерните изисквания и нужди на обществото“), който се реализира в България с швейцарска подкрепа, са завършили 20 ученици и 90% от тях са подписали трудов договор с фирмите, в които са се обучавали.

„Интересното е, че една част от тях искаха да продължат образованието си в университет в редовна форма, но решиха да продължат да работят и да учат задочно, защото условията, които предложиха компаниите, бяха много добри“, казва ръководителят на проекта Петя

Евтимова. Съвместяването на работа и следването в университет не е предпочитан вариант от всички, които са се обучавали в дуална форма, но той носи плюсове и за бизнеса, защото кадрите могат да продължат да се развиват на по-високи позиции, които изискват друг тип квалификация, но без да напускат компанията, която вече познават, и спецификата на работата, с която са свикнали.

Проектът стартира през 2015 г. и в него вече са включени 114 ученици от 32 училища в 19 града. От страна на бизнеса партнират 170 фирми, като най-активни са секторите машиностроене, електротехника и енергетика, мебелно производство и хотелиерство. „Онези деца, които вече ходят на работа, споделят, че е много по-интересно да пипнат с ръце машините и да се докоснат до реалния сектор, а някои от тях казват, че разбират какво учат едва когато отидат в предприятието“, казва Евтимова. Интересът на бизнеса към програмата също е надминал очакванията. При старта екипът е вярвал, че „Домино“ ще привлече като партньори основно чуждестранни инвеститори, но 81% от фирмите, които са са включили в инициативата, са български. „Този интерес се дължи на острата нужда от професионалисти, която изпитва бизнесът“, казва още тя. А тази остра нужда със сигурност е и пряк резултат от качеството и обезценяването на университетските дипломи. ●

Бизнесът има нужда много повече от кадри на средно ниво и заради техния недостиг заплатите на това ниво растат.